

УДК 355.433.4(477)

Михайло Миколайович Бочаров
Михайло Віталійович Приймак

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК ОЦІНЮВАННЯ НЕГАТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В ПРОГНОЗУВАННІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬК У БОЙОВИХ УМОВАХ

В статті проаналізована низка методик оцінювання рівня психологічної стійкості військ, застосування яких оптимізує процеси захисту морально-психологічних якостей військовослужбовців.

Наведено приклади залежності боєздатності військ від рівня психологічної стійкості особового складу та недоліки відомих методик щодо його визначення. Висвітлено зміст автоматизованих методик контролю негативного інформаційно-психологічного впливу в бойових умовах та рівня психологічної стійкості військ збройних сил США, Канади, Німеччини та Російської Федерації.

Проаналізовано результати актуальних вітчизняних наукових досліджень з означеної проблематики. Запропоновано шляхи впровадження відповідних методик у діяльність системи управління ЗС України з урахуванням перспектив впровадження стандартів НАТО і теоретичних поглядів вітчизняних фахівців.

Ключові слова: захист особового складу; негативний інформаційно-психологічний вплив; методика оцінювання; психологічна стійкість; системи управління; автоматизація розрахунків.

Вступ

Постановка проблеми. В умовах “гібридної війни”, розгорнутої в моральній, ментальній і фізичній площинах, збереження морально-психологічних якостей військовослужбовців недостатньо враховується командуванням військових частин та підрозділів в організації бойових дій [1].

Сучасна “гібридна війна” характеризується суттєвим зростанням загроз та ризиків, які пов’язані із негативними наслідками інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ та населення країн, які залучені до участі у збройних конфліктах.

Інформаційно-психологічний вплив – цілеспрямоване інформаційне втручання у свідомість (підсвідомість) цільової аудиторії з метою корекції її поведінки та (або) світогляду, зміни морально-психологічного стану [5].

Вплив з метою підтримки оптимального морально-психологічного стану, високих морально-психологічних бойових якостей військовослужбовців здійснюється у загальному комплексі заходів морально-психологічного забезпечення (далі МПЗ). Разом із тим, наявні методики визначення готовності військових частин та підрозділів до виконання бойових завдань не враховують вплив МПЗ як підсистеми всебічного забезпечення.

В умовах навчань і особливо бойових дій моніторинг негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад через залежність психологічної стійкості військовослужбовців від його наслідків

визначальним чином впливає на якість прогнозу боєздатності військ, забезпечує узмістовлення захисту життя та здоров’я військовослужбовців у бойових умовах.

Отже, необхідність моніторингу та оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу через предиктори психологічної стійкості особового складу підрозділів ЗС України під час ведення бойових дій обумовлюють актуальність аналізу існуючих підходів до оцінювання рівня психологічної стійкості та врахування результатів в управлінні підрозділами в бойових умовах. Такий дискурс суттєво уточнює зміст та спрямованість впливу підсистеми МПЗ на загальні показники бойових можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Аналіз досліджень О. Блінова, Г. Давидова, О. Кокуна, В. Клименка, І. Ліпатова, М. Варія, Ю. Московчука, В. Стасюка, О. Тімченка та ін. свідчить, що системне врахування можливих наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу та показників психологічної стійкості військ у бойових умовах можливе при використанні методик контролю морально-психологічного стану (далі МПС), методик визначення психологічної стійкості особового складу та прогнозування бойових психогенних втрат.

Але на тлі достатньо вичерпної теоретичної і практичної розробленості змісту методик контролю МПС існує об’єктивна непогодженість їх змісту з параметрами методик моніторингу та оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу, визначення психологічної стійкості особового складу, прогнозування бойових психогенних втрат [4, 6, 7, 9–12, 14–16].

Виклад основного матеріалу дослідження

До цього часу в ЗС України жодна методика контролю МПС не визнана нормативною, що, на думку вітчизняних дослідників, зумовлено складністю проведення досліджень фахівцями без спеціальної підготовки; недостатністю системної структурованості чинників, їх предметної відповідності психодіагностичним критеріям (предикторам); відсутністю аргументації для визначення ваги чинників; тривалістю проведення досліджень і розрахунків [7, 12, 14–16].

Враховуючі нагальну потребу бойової практики військ у системному прогнозуванні моральних та психологічних характеристик особового складу під час підготовки та ведення бойових дій, метою статті є визначення підходів для формування моделі моніторингу інформаційно-психологічного впливу для прогнозування морально-психологічного стану військ у бойових умовах.

Встановлено, що при низькому рівні МПС особового складу час виконання вогневого завдання збільшується на 35 %, а кількість промахів – від 40 до 50 %, війська можуть втратити свою боєздатність вже при 10–20 % втрат. Водночас при високому рівні МПС особового складу військових частин та підрозділів – лише при 50 % і більше [12, 14].

Більшість науковців дотримуються думки, що в МПЗ моральний і психологічний чинники відділені досить умовно, вони виявляються як морально-психологічне ціле [4, 6, 10, 12, 16]. Але, на нашу думку, важливим моментом при пошуку методів емпіричної оцінки впливу МПЗ є відокремлення найбільш чутливої його складової від нечутливої. Принцип вимірюваності характеристик предмета МПЗ визначає, що сформоване у воїнів психологічне новоутворення має вимірюватися, оцінюватися і контролюватися.

Впровадження в систему управління ЗС України стандартів НАТО вимагає ретельного вивчення набутого досвіду провідних країн світу.

У збройних силах більшості країн НАТО об'єктом оцінки і прогнозування мотивації та психологічної стійкості визначена психологічна стійкість “пружність” (англ. psychological resilience). Для оперативного визначення впливу стрес-чинників бою та психологічної стійкості підрозділу статутними документами армій НАТО передбачено спрощені параметри оцінки, що дозволяє автоматизувати збір даних особовим складом без спеціальної підготовки [17–19].

Наприклад, у збройних силах США з середини 1990-х створена польова комп'ютерна система збору обробки і збереження інформації про стан середовища і його вплив на здоров'я військовослужбовців [1].

Для класифікації чинників негативного інформаційно-психологічного впливу та прогнозування психологічної стійкості запропонована структурно-логічна схема, яку зображено на рис. 1.

У якості діагностичних критеріїв негативного інформаційно-психологічного впливу використовуються чотири групи чинників. Перші три узагальнюють події потенційно високої дії: перша – потенційно травматичні події, що включають смерть або її загрозу, серйозне ушкодження себе або інших; друга – втрати близьких людей, речей, травмування; третя – потенційно морально шкідливі події. Четверта об'єднує стресори усіх типів, не впливові поодиночі.

В бойових умовах стрес-чинники класифікуються наступним чином: недавні стресори; рівень внутрішнього занепокоєння (стурбованості); рівень функціонування (поведінки) в різних умовах. Стрес-чинники бою наведені в таблиці 1.

З 2007 року впроваджена модель розвитку психологічної пружності, яка забезпечує своєчасний інформаційний ресурс для розуміння і визначення спектру чинників морально-психологічного впливу, визначає повний спектр протидії стрес-факторам та їх необхідних результатів [18].

Цей підхід підвищив здатність особового складу окремо розташованих підрозділів до самостійного моніторингу стрес-чинників та вжиття відповідних заходів. Він надає керівникам інформацію та практичні стратегії для прийняття організаційних рішень і надання морально-психологічної підтримки для відновлення боєздатності підрозділу та ефективного управління в бойових умовах.

За дорученням Департаменту оборони США у 2011 році групою науковців відомчих та цивільних установ вкотре були досліджені питання класифікації чинників бою та оцінювання стійкості, “пружності” [19].

Результатом досліджень стало вдосконалення моделі розвитку психологічної стійкості підрозділів, яку зображено на рис. 2.

Сьогодні в ЗС США відбувається введення в експлуатацію АСУ GCCS (Global Command and Control System), яка забезпечить одночасно організацію та контроль різних видів забезпечення [1].

Позитивні результати впровадження визначеної вище моделі розвитку психологічної стійкості у ЗС Канади дозволили з 2007 року імплементувати зазначені підходи в програмі ЗС Канади “Road To Mental Readiness” (скорочено “R2MR”). Зокрема, ресурси відповідної програми розглядаються для введення в базові програми військової освіти [17].

В ЗС РФ технологія збору, агрегації і візуалізації даних соціологічного супроводу бойових дій розроблена у 2010 році. Постійно удосконалюється автоматизована методика оцінювання МПС [8, 13]. Показники методики визначаються та оцінюються за допомогою методів спостереження, співбесіди, опитування, експертної оцінки, аналізу результатів діяльності, методик психодіагностичних досліджень.

Варті уваги дослідження в цьому напрямі вітчизняних науковців інших силових відомств України, де збережені наукові лабораторії відповідного профілю [11].

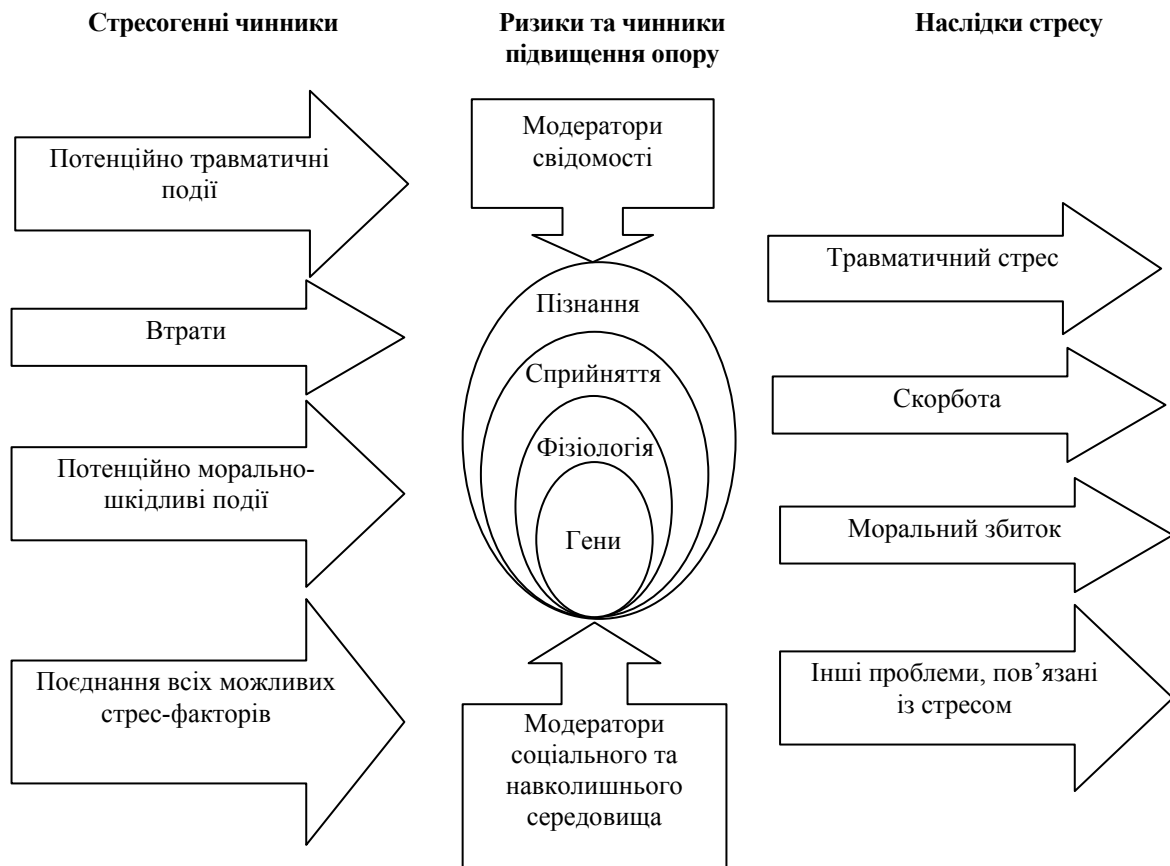

Рис. 1. Структурно-логічна схема класифікації чинників негативного інформаційно-психологічного впливу та прогнозування психологічної стійкості військ

Таблиця 1

Стрес-чинники бою за класифікацією ЗС США

Класи	Джерела інформації	
	Спостереження	Опитування
Недавні стресори	Стресори впродовж розгортання або навчання	Особисті або домашні стресори
Рівень стурбованості	Нетипові й інтенсивні негативні емоції	Думки, що турбують (наприклад провина або сором)
Рівень функціонування	Зменшення ефективності дій, стурбованість, конфлікти з іншими	Фізичні симптоми, проблеми з відпочинком або втрата самовладання

В ЗС РФ технологія збору, агрегації і візуалізації даних соціологічного супроводу бойових дій розроблена у 2010 році. Постійно удосконалюється автоматизована методика оцінювання МПС [8, 13]. Показники методики визначаються та оцінюються за допомогою методів спостереження, співбесіди, опитування, експертної оцінки, аналізу результатів діяльності, методик психодіагностичних досліджень.

Варті уваги дослідження в цьому напрямі вітчизняних науковців інших силових відомств України, де збережені наукові лабораторії відповідного профілю [11].

Групою науковців ДСНС України під керівництвом О.Тімченка розроблено загальну схему прогнозування ступеню успішності виконання персоналом конкретних службових задач та можливого розвитку професійного стресу [6].

Особливе місце в методичному комплексі займає опитувальник для керівників підрозділів і заступників по роботі з особовим складом, в якому містяться питання стосовно 22 видів можливих поведінкових проявів, які безпосередній начальник або колега обстежуваного може спостерігати під час спільної роботи й у неформальному спілкуванні, а також знати з розповідей інших людей, близько знайомих із обстежуваним.

Теоретичні основи створення і використання інформаційних технологій

Оптимальний стан	Реакція	Хворий	Травмований
- Пікове виконання - Позитивний вид - Розуміння мети - Охоплення завдань	- Дратівливість - Відчуття скрути - Поганий сон та неможливість розслаблення - Концентрація на проблемах	- Відчуття провини - Зменшення енергії - Занепокоєння - Втрата інтересу - Соціальна ізоляція	- Депресія і занепокоєння - Гнів і агресія - Небезпека по відношенню до себе або інших
Готовність	Обмежена готовність	Потребує відновлення	Небездатність
Лідери, воїни, сім'ї			Медичний персонал
Освіта і навчання	Зменшення ризику	Втручання фахівця	Лікування і відновлення
СУБ'ЄКТИ ВПЛИВУ, ЗМІСТ ЗАХОДІВ			

Рис. 2. Модель розвитку психологічної стійкості підрозділів

Групою науковців МВС України під керівництвом І. Ліпатова оцінювання рівня психологічної стійкості військовослужбовців Внутрішніх військ МВС України (Національної гвардії України) пропонується здійснювати з урахуванням негативного інформаційного впливу на їх свідомість. З метою визначення рівня достатності протидії негативному впливу на військовослужбовців розроблено модель негативних та позитивних інформаційно-психологічних впливів на особовий склад, а також загальну схему розрахунку значень відповідного показника достатності протидії негативному інформаційному впливу [10].

Література

1. **Алешенко В. І.**, Проблемні питання МПЗ застосування військ (сил) в ході АТО / В. Алешенко, В. Грицюк // Особливості підготовки і застосування військ (сил) ЗСУ в АТО на Сході України: наук. - практ. сем., 24 лист. 2015 р.: тези доп. – К.: НУОУ, 2015. – С. 30–34. 2. **Бабенко В. П.**, Застосування інформаційних технологій у військовій справі: історія та сучасність / В. П. Бабенко // Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ - початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності: збірник наукових праць. - К.: ЦП "Компринт", 2014. - Вип.3. - 192 с. 3. **Бочаров М. М.**, Шляхи удосконалення МПЗ бойових дій підрозділів високо мобільних десантних військ за досвідом провідних країн світу / М. М. Бочаров // Проблемні питання підготовки та ведення спецоперацій: наук. - практ. сем., 24 гр. 2013 р.: тези доп. – К.: НУОУ, 2013. – 51 с. 4. **Варій М. Й.**, Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні [Текст] : монографія / М. Й. Варій. – Л. : ВВП ДУ "ЛП", 1996. – 311 с. 5. **Військовий стандарт 01.004.004** (Видання 1), Воєнна політика, безпека та стратегічне планування. Інформаційна безпека держави у воєнній сфері. Терміни та визначення. 6. **Екстремальна психологія**: Підручник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка - К.: ТОВ "Август Трейд", 2007. - 502 с. 7. **Ілляк О. О.** Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ [Текст] : навч. посіб. / О. О. Ілляк. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 92 с. 8. **Карев И. В.** Соціологічний супровід організації морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах Російської Федерації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. тех. наук: спец. 05.13.06 "Автоматиз. системи упр." / ИВ. Карев – М. 2010. – 20 с. 9. **Коқун О. М.** Діагностування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчої підрозділів: Коқун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С.,

Висновки й перспективи подальших досліджень

Враховуюче вищевикладене, пропонується оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану військ у бойових умовах здійснювати відповідно до моделі моніторингу інформаційно-психологічного впливу, за класифікацією відповідних чинників психологічної стійкості особового складу, що стандартизовані в збройних силах країн НАТО.

Подальшого дослідження потребує визначення оптимальних предикторів та методик прогнозування психологічної стійкості особового складу з урахуванням необхідності подальшої автоматизації та сумісності з системами управління ЗС країн НАТО.

Копаниця О. В. Методичний посібник. - К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011.-153 с. 10. **Ліпатов І. І.**, Оцінювання достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців внутрішніх військ / Г. А. Дробаха, І. І. Ліпатов, А. Ю. Гунбін С. Л. Ліпатова // Честь і закон № 4/2011.с.26-33. 11. **Ілляк О. О.**, Методика оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки військовослужбовців на основі їх морального духу та морально-психологічного стану // Честь і закон № 4/2010.с.82-93. 12. **Морально-психологічне забезпечення у збройних силах України**: підручник: у 2 ч. Ч.1: [В. М. Вилко, В. М. Грицюк, В. Г. Дикун та ін.]; за заг. ред. В. В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 464 с. 13. **Методические рекомендации** по изучению и оценке морально-психологического состояния военнослужащих // Ракурс: теория, практика, информация. М., 2003. Вып. № 1. С. 7. 14. **Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах**: Навчально-методичний посібник / А. М. Романишин, О. В. Бойко, І. М. Гузенко. - Львів: АСВ, 2014. -140 с. 15. **Прикладні аспекти військової психології**: навчальний посібник / В. І. Осьодло та колектив авторів. – К.: НУОУ, 2015. – 208 с. 16. **Стасюк В. В.** Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) / В. В. Стасюк: підруч. – К.: НУОУ, 2014. – 504 с. 17. **Bailey S.** Canadian Forces Health Services Road To Mental Readiness Programme MCIF [militari news publications] Surgeon General's Mental Health Strategy Canadian Forces Health Services Group, 2/2015. – 65 p. 18. **Combat and Operational Stress Control** / Department of the NAVY – Washington, Headquarters United States Marine Corps, 2010. – 221 p. (<http://www.marines.mil/news/publications/Pages/Publication137.aspx>). 19. **Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military** Published : [L. Meredith, C. Sherbourne, and other.]; - Santa Monica : RAND Corporation, 2011. - 186 p. (<http://www.rand.org/publications/permissions.html>).

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДИК ОЦЕНИВАНИЯ НЕГАТИВНОГО ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ В ПРОГНОЗИРОВАНИИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ВОЙСК В БОЕВЫХ УСЛОВИЯХ

*Михаил Николаевич Бочаров
Михаил Витальевич Приймак*

Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского, Киев, Украина

В статье проанализирован ряд методик оценивания уровня психологической стойкости войск, применение которых оптимизирует процессы защиты морально-психологических качеств военнослужащих.

Приведены примеры зависимости боеспособности войск от уровня психологической стойкости личного состава и недостатки известных методик его определения. Отражено содержание автоматизированных методик контроля негативного информационно-психологического влияния в боевых условиях и уровня психологической стойкости войск вооруженных сил США, Канады, Германии и Российской Федерации.

Проанализированы результаты актуальных отечественных научных исследований обозначенной проблематики. Предложены пути внедрения соответствующих методик в деятельность системы управления ЗС Украины с учетом перспектив внедрения стандартов НАТО и теоретических взглядов отечественных специалистов.

Ключевые слова: защита личного состава; негативное информационно-психологическое влияние; методика оценивания; психологическая стойкость; системы управления; автоматизация расчетов.

EXPERIENCE IN USING EVALUATION METHODS OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL NEGATIVE IMPACT IN FORECASTING MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF TROOPS IN COMBAT CONDITIONS

*Mykhailo M. Bocharov
Mykhailo V. Pryimak*

National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, Kiev, Ukraine

The paper analyzed a number of methods for evaluation of psychological stability of troops, which optimizes application processes of the moral and psychological qualities troops protect.

There are the examples of combat readiness, depending on the level of psychological stability of personnel and disadvantages of known methods for its determination. It deals with the content of the automated control methods of negative informational and psychological impact in combat and psychological stability of the Armed Forces of the United States, Canada, Germany and Russian Federation.

The article highlighted the results of current domestic research on the abovementioned issues. It shows the ways of implementing adequate procedures into management of Armed Forces of Ukraine with the perspectives of implementation of NATO standards and theoretical views of national experts.

Keywords: protection of personnel; the negative informational and psychological impact; methods of evaluation; psychological resistance; control systems; automation of calculations.

References

1. **Aleshchenko V.I.** (2015), Problems of moral and psychological support use of troops (forces) during antiterrorist operations, V. Aleshchenko, Gritsyuk, The features training and use of troops (forces) of the Armed Forces of Ukraine in the counter-terrorist operation in Eastern Ukraine : scientific workshop, 24 November 2015: thesis : NUOU, pp. 30-34. 2. **Babenko V.P.** (2014), The use of information technology in military affairs : History and Modernity, V.P. Babenko, Experience of the armed forces in the world wars and military conflicts in XX- XXI centuries : Trends and patterns: collection of papers, Kyiv: "Komprynt", № 2, 192 p. 3. **M.M. Bocharov** (2013), Ways to improve of moral and psychological support units of highly mobile airborne troops for the experience of leading countries, Problems of preparation and conduct of special operations : Science. - scientific workshop, Kyiv: NDUU, 51 p. 4. **Variy M.J.** (1996), Morale of troops, evaluation and supporting at the highest moral level [Text] : Monograph, L. MEU SU "LP", 311 p. 5. **Military Standard 01.004.004** (Edition 1) Military policy, security and strategic planning. Information security in the military sphere. Terms and Definitions. 6. **Extreme Psychology: Textbook**, (2007), Edited by prof. O.V.Timchenko, Kyiv: "August Trade", 502 p. 7. **O. O. Illiuk** (2011), Methods of assessment morale of personnel units of internal troops [Text] teach. guidances. 2nd edition, Kharkiv: ITA, 92 p. 8. **Karev I.V.** (2010), Sociological maintenance of moral and psychological support in the Armed Forces of the Russian Federation: Ph.D. thesis on topic 05.13.06, Moscow, 20 p. 9. **Kokun A.** (2011), Diagnosis of psychological readiness of military personnel under contract to the activities of peacekeeping units : Toolkit, Kyiv, 153p. 10. **G.A. Drobaha, I.I. Lipatov,** K.Yu. Gunbin, S.V. Lipatova (2011), Assessment of the adequacy of information and counter the negative psychological impact on the Interior Troops, Honor and law №4, pp. 26-33. 11. **O.O. Illiuk** (2010), Methodology of assessment and prognosis of psychological casualties and psychological safety of servicemen based on their morale and moral and psychological state, Honor and law №4, pp.82-93. 12. **Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine: The textbook in 2 parts. Part 1**, (2012), [V.M.Vylko, V.M.Hrytsyuk, V.H.Dykun etc], edited by V.V.Stasyuk, Kyiv: NDUU, 464 p. 13. **Guidelines for the study and assessment of the morale of servicemen** (2003), Perspective: Theory, Practice, information. Moscow, Vol. №1. p. 7. 14. **Primary psychological care and rehabilitation in combat : Textbook** / (2014), A.M. Romanishyn, A. Boyko, I.M. Guzenko, Lviv: 140 p. 15. **Applied aspects of military psychology: Textbook**, (2015), V.I. Osyodlo and authors, Kyiv: NDUU, 208 p. 16. **V. Stasiuk** (2014), Psychological support of troops (forces), V.V.Stasyuk: textbook, Kyiv: NDUU, 504 p. 17. **Bailey S.** (2015), Canadian Forces Health Services Road To Mental Readiness Programme MCIF [militari news publications] Surgeon General's Mental Health Strategy Canadian Forces Health Services Group, 2/, 65 p. 18. **Combat and Operational Stress Control**, (2010), Department of the NAVY – Washington, Headquarters United States Marine Corps, 221 p. (<http://www.marines.mil/news/publications/Pages/Publication137.aspx>). 19. **Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military** Published, (2011), [L. Meredith, C. Sherbourne, and other.], Santa Monica : RAND Corporation, 186 p. (<http://www.rand.org/publications/permissions.html>).

Отримано: 05.04.2016 року.